(από την Πένυ Τσακανίκου, αρχαιολόγο)

Γεννήθηκα στην Αθήνα την 13η ημέρα του μηνός Ανθεστηρίωνος (δηλ. τέλη Φλεβάρη - αρχές Μάρτη.), γύρω στα 440 π.Χ. Καθόλου τυχαία μέρα! Οι Αθηναίοι γιόρταζαν τα Ανθεστήρια την μεγάλη γιορτή προς τιμή του Διονύσου και του Χθόνιου Ερμή. Είδα για πρώτη φορά το φώς της ζωής, την τρίτη μέρα των Ανθεστηρίων: την ημέρα των νεκρών και των ετοιμοθάνατων. «Κακό σημάδι» σκέφτηκε η μαμή που με ξεγέννησε, μα κράτησε τη σκέψη αυτή για τον εαυτό της. Οι γονείς μου, για να ξορκίσουν τη γρουσουζιά, με ονόμασαν «Μύρτις»- λουλουδένιο όνομα για το ξεκίνημα μιας ολάνθιστης ζωής, χαρούμενης και ξέγνοιαστης σαν τους ακόλουθους του Βάκχου…

Ήμουν το πρώτο παιδί μιας οικογένειας που τα έφερνε βόλτα με άνεση. Ο πατέρας μου ο Κλεομένης, Αθηναίος πολίτης, ήταν μεταλλουργός και ιδιοκτήτης εργαστηρίου κοντά στις όχθες του Ιλισού. Γύρω στα τριάντα του παντρεύτηκε τη Διώνη, τη μητέρα μου, Αθηναία κόρη πού ήταν τότε μόλις δεκαπέντε ετών. Ο γάμος τους βασίστηκε στη συμφωνία μεταξύ γαμπρού και πεθερού, την «εγγυή» κι έτσι η μάνα μου από το σπίτι του πατέρα της βρέθηκε στο σπίτι του συζύγου, έτοιμη να αναλάβει τα καθήκοντα για τα οποία μια ζωή την προετοίμαζε η δική της μάνα, η γιαγιά Θάλεια.

Η Διώνη ως τα είκοσί της χρόνια είχε αποκτήσει δύο παιδιά, εμένα και τον μικρότερο αδελφό μου τον Νίκανδρο. Ο ερχομός του μικρού έφερε μεγάλη χαρά στην οικογένεια -σίγουρα μεγαλύτερη από τη δική μου γέννηση!-, γιατί έτσι θα διαιωνιζόταν το πατρικό όνομα και θα διασφαλιζόταν η περιούσιά μας. Ακόμη θυμάμαι το κλαδί ελιάς που κρέμασε ο πατέρας στην εξώθυρα, σύμβολο της έλευσης του αρσενικού του τέκνου και το τρικούβερτο γλέντι που έγινε στο σπίτι, όταν ο μικρός έγινε πέντε ημερών.

Μέχρι να γίνει επτά χρονών και να ξεκινήσει την εκπαίδευσή του, ο Νίκανδρος μεγάλωνε μαζί μας στον γυναικωνίτη, στα διαμερίσματα των γυναικών. Εκεί ήταν το κέντρο της καθημερινής ζωής του σπιτιού: η κουζίνα, οι χώροι αποθήκευσης των τροφίμων και των αγαθών, εκεί γνέθαμε το μαλλί στο αδράχτι για να γίνει νήμα, εκεί είχαμε τον αργαλειό και υφαίναμε. Εκεί «βασίλευε» η μάνα μου. Από πολύ νωρίς, με μάθαινε να κάνω όλες τις δουλειές, αφού η δεξιοτεχνία και η ικανότητα μου να κρατάω το νοικοκυριό θα όριζαν τις αρετές μου και θα μου εξασφάλιζαν έναν καλό μελλοντικό γάμο. Και πραγματικά προσπαθούσα να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις των γονιών μου και να γίνω άξια αθηναία κόρη, αλλά η αλήθεια είναι ότι ζήλευα τον αδελφό μου. Εκείνος πήγαινε σχολείο, είχε τον παιδαγωγό του, μάθαινε γραφή και ανάγνωση, αριθμητική και μουσική και αθλούνταν καθημερινά. Θα αποκτούσε μόρφωση και παιδεία και θα συμμετείχε επάξια στα κοινά, ως Αθηναίος πολίτης. Βεβαία κι εγώ έμαθα να γράφω και να διαβάζω, από τη μάνα μου δηλ. μου δίδαξε όσα της είχε μάθει η γιαγιά μου. Δεν κυκλοφορούσα συχνά στην πόλη και ποτέ χωρίς συνοδό. Μόνο στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές και στην τέλεση της λατρείας συμμετείχαν ελεύθερα οι γυναίκες.

Το ξέρω ότι όφειλα να μένω στο σπίτι, να ακούω όσο το δυνατόν λιγότερα, να μιλώ όσο το δυνατόν λιγότερο και να μην μπλέκομαι στις συζητήσεις των ανδρών, όμως εγώ ήμουν από τη φύση μου ανήσυχη. Συχνά, τις βραδιές που οργάνωνε ο πατέρας συγκεντρώσεις φίλων του στο σπίτι, «τα συμπόσια», που γίνονταν στον ανδρώνα, στα ανδρικά διαμερίσματα του σπιτιού, κρυφάκουγα τις συζητήσεις τους. Οι γυναίκες φυσικά δεν επιτρεπόταν να συμμετέχουν. Όμως με γοήτευαν οι κουβέντες τους για την πολιτική, πριν ξεκινήσουν τις οινοποσίες. Μιλούσαν συνεχώς για τον Περικλή, τον αθηναίο ηγέτη, τη δημοκρατία, το μεγάλο πρόγραμμα ανοικοδόμησης των Ιερών της Ακρόπολης και την πορεία της Αθηναϊκής Συμμαχίας.

Ζούσαμε σε μια γειτονιά κάτω από την βόρεια κλιτύ της Ακρόπολης και από το παράθυρο του γυναικωνίτη κάθε πρωί χάζευα τις εργασίες που συνεχίζονταν ακόμη στον Ιερό Βράχο,

μετά τα μεγαλειώδη εγκαίνια του Παρθενώνα το 438π.Χ. Πλήθος κόσμου ανεβοκατέβαινε καθημερινά: μαρμαροτεχνίτες, λιθοξόοι, ζωγράφοι, γλύπτες, δούλοι και πολλοί πιστοί έτοιμοι να προσφέρουν τα αναθήματα τους στα ιερά. Ένα πολύβοο μελίσσι.

Η εικόνα αυτή ήταν τελείως διαφορετική από αυτήν που μου γεννούσαν οι αφηγήσεις του παππού Νίκανδρου, που είχε πολεμήσει στα Μηδικά, στον πόλεμο κατά των βαρβάρων. Είχε μάλιστα διακριθεί για την ανδρεία του στην ναυμαχία της Σαλαμίνας. Συχνά, τις νύχτες του καλοκαιριού τις περνούσαμε στην μεγάλη κεντρική αυλή, όπου μας διηγιόταν πώς ερήμωσε η Αθήνα λίγο πριν την τελική επίθεση των Περσών, πώς μεταφέρθηκαν τα γυναικόπαιδα την Σαλαμίνα για να σωθούν, και τί αντίκρισαν οι Αθηναίοι όταν επέστρεψαν στην λεηλατημένη τους πόλη: «Να!» μας έλεγε «βλέπετε τους σφονδύλους στο τείχος της Ακρόπολης; Είναι κομμάτια από τα παλαιά Ιερά, για να μας θυμίζουν την νίκη του πολιτισμού και τη δύναμη της σύμπραξης των Ελλήνων!».

Έχω μεγαλώσει αρκετά πια, είμαι γύρω στα δέκα. Το κλίμα στην Αθήνα έχει αλλάξει. Η ατμόσφαιρα είναι ηλεκτρισμένη, ο πατέρας λείπει συνεχώς από το σπίτι. Περνά τον περισσότερο καιρό του στην Αγορά και την Εκκλησία του Δήμου και επιστρέφει πάντα σκεφτικός. Ξεκινά ο πόλεμος. Ήταν το έτος 431π.Χ. «Τι πόλεμος;» ρωτάω τη μάνα μου, «επέστρεψαν οι βάρβαροι;». «Μην ρωτάς!» μου απάντησε. «διαφορετικός πόλεμος αυτή τη φορά, με τους Σπαρτιάτες». «Μα Έλληνες δεν είναι και αυτοί;» αναρωτήθηκα. «Κι αυτά που μας έλεγε ο παππούς Νίκανδρος, για την δύναμη της σύμπραξης των Ελλήνων κατά του κοινού εχθρού;». «Ποιος είναι τώρα ο κοινός εχθρός και ποιοί είναι οι βάρβαροι;»

Ο πόλεμος μαινόταν για τα καλά. Η Αθήνα γέμισε κόσμο από τις περιοίκους πόλεις της Αττικής, για να προστατευθούν εντός των τειχών από τις επιθέσεις των Σπαρτιατών. Απέμειναν τα γυναικόπαιδα. Οι άνδρες πολεμούσαν. Για πρώτη φορά, είδα γυναίκες να κυκλοφορούν χωρίς συνοδεία και να δουλεύουν σκληρά σαν άνδρες. Ο πρώτος χρόνος εχθροπραξιών έφερε πολλές απώλειες. Ανάμεσα στους πρώτους νεκρούς και ο αδερφός

του πατέρα μου. Στο κοινό σήμα των πεσόντων στον Κεραμικό, ακούσαμε με συγκίνηση τον Περικλή στον επιτάφιο λόγο του, να εξυμνεί την ανδρεία και το μεγαλείο των Αθηναίων, να επικαλείται τις αξίες της δημοκρατίας, να δίνει κουράγιο στους συγγενείς των νεκρών.

«Πάλι δεν καταλαβαίνω: προς τί τόσος πόνος;»

Είμαστε στο 430 π.Χ. Συνωστισμός στην πόλη. Ξεσπά αρρώστια. Αρρωσταίνουν άνθρωποι και ζώα. Πεθαίνουν γρήγορα, μέσα σε μερικές μέρες. Οι υγιείς φοβούνται να πλησιάσουν τους νοσούντες. Πεθαίνουν αβοήθητοι και θάβονται πρόχειρα, χωρίς κτερίσματα και τιμές. Οι γειτονιές αδειάζουν. Καθημερινοί θρήνοι. Απόγνωση. Δυο δούλοι μας αρρώστησαν χθες. Στην αρχή ένιωθαν εξάψεις και ισχυρούς πονοκεφάλους. Μετά πρήστηκε ο λαιμός. Έπειτα πόνος ισχυρός στο στήθος και βήχας δριμύς. Η μάνα δεν με άφηνε να πλησιάσω. «Φυλάξου», μου έλεγε, «φυλάξου».

«Ίσως να ήρθε και η δικιά μου η σειρά… Δεν φοβάμαι… Εξάλλου γεννήθηκα τη μέρα των νεκρών…»

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

Davis, W.S. *A Day In Old Athens: A Picture Of Athenian Life.* New York, 1914.

McNeill, William H. *Plagues and People*. New York: Anchor Books, 1976.

Pomeroy S. B., *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves*, (New York 1975).

Reeder Ellen D., (Ed) *Pandora: Women in classical Greece,* Princeton University Press, (Princeton, N. Jersey, 1995).

Τζεδάκις, Γιάννης, (Εκδ) Α*πό τη Μήδεια στη Σαπφώ: Ανυπότακτες γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα,* ΥΠΠΟ, ICOM-Ελληνικό Τμήμα, (Αθήνα, 1995).

Προτεινόμενοι δικτυακοί τόποι:

http://www.ime.gr/chronos/05/gr/